

Аннотация. И. М. Литвин. Творчество как одно из педагогических условий фасилитативной деятельности социального педагога. В статье представлен теоретический анализ понятия творчество в трудах отечественных, так и зарубежных ученых. Рассмотрены ведущую роль творчества в деятельности социального педагога. Проведен теоретический синтез отдельных описаний условий развития и становления творчества.

Ключевые слова: творчество, творческий специалист, личность, креативность, фасилитативна діяльність соціального педагога.

Summary. Inna Lytvyn. Creativity as one of the pedagogical conditions facilitation work of a social pedagogue. The article presents a theoretical analysis of the concept of creativity in the works of domestic and foreign scientists. Considered the leading role of creativity in the work of a social pedagogue. Defined by one of the social skills of a teacher-facilitator – creativity and favorable conditions for personal development. A theoretical synthesis of the individual descriptions of the conditions of development and creativity. The author argues that freedom and creativity are the leading characteristics facilitation work of a social pedagogue. It is a relationship in which one person in another sees as fundamentally equal, free in the choice of values and the unique person with whom he seeks to share his values. There are two groups of factors that hinder the development of creativity: situational and personal. Situational: the time limit; stress, increased anxiety; the desire to quickly find a solution; too strong or too weak motivation; the presence of a fixed installation on a specific solution; lack of self-reliance caused the previous failure, and fear; increased censorship. Personality: conformism; self-doubt; too strong confidence; emotional distress and sustainable dominance of negative emotions; avoidance of risky behavior; dominance motivation to avoid failure on motivation, desire to succeed; high anxiety as a personality trait; a strong mechanisms for personal protection and a number of other factors.

Keywords: creativity, creative specialist, creativity, personality, facilitation activities of a social pedagogue.

УДК 37. 015. 311-013. 41

Т. В. Лоза

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ НА ПРАКТИЦІ ФОРМ ТА МЕТОДІВ ПІДГОТОВКИ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ ДО САМОСТІЙНОГО ЖИТТЯ В УМОВАХ ДИТЯЧОГО БУДИНКУ СІМЕЙНОГО ТИПУ

Досвід виховання дітей-сиріт у сімейних умовах доводить актуальність соціально-педагогічної підтримки таких вихованців. Особливої уваги цей аспект заслуговує з досягненням такими вихованцями старшого підліткового віку коли постає питання їх готовності до самостійного життя. Тому у пропонованій статті ми здійснили викладення основних постулатів та особливостей впровадження на практиці форм та методів соціально-педагогічної підтримки старших підлітків в умовах дитячих будинків сімейного типу з метою підготовки таких вихованців до самостійного життя. Відповідні форми та методи підтримки були розроблені та апробовані нами у ході дослідно-експериментальної роботи.

Ключові слова: старший підліток, дитячий будинок сімейного типу, соціально-педагогічна підтримка, форми підтримки, методи підтримки.

Постановка проблеми. Аналіз сучасного досвіду виховання у сімейних умовах старших підлітків з числа дітей-сиріт доводить актуальність їх соціально-педагогічної підтримки з метою підготовки до самостійного життя, оскільки вихід неадаптованої дитини у соціум за умови наявності наслідків попередньої депривованості призводить до подальших негативних тенденцій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Так, результати дослідження Гарвардської медичної школи та Мічиганського університету щодо самопочуття дорослих осіб з числа сиріт, які до досягнення повноліття виховувались у сімейних

умовах, свідчать про наявність у них посттравматичних стресових розладів та широкого кола проблем освіти, зайнятості та фінансового забезпечення [4, с. 25]. Аналогічною є і ситуація у нашій країні, адже за твердженням вітчизняних дослідників виховання дитини-сироти старшого підліткового віку потребує цілеспрямованої підтримки з метою профілактики асоціальної поведінки, формування необхідних навичок і вмінь, професійного самовизначення вихованця, вміння розпоряджатися коштами, вибудовувати стосунки, уникати небезпечних ситуацій, вести здоровий спосіб життя; здатність до прийняття самостійних рішень та відповідальності за них [2, с. 11]. Обґрунтуванню актуальності відповідної соціально-педагогічної підтримки присвячено праці О. Безпалько, О. Дронової, І. Зверевої, О. Караман, О. Кузьменка, А. Мудрик, Л. Оліференко, Ю. Поліщука, С. Харченка, К. Шалгимбекової.

Зважаючи на це, ми вважаємо за необхідне здійснювати безпосередню підготовку вихованців Дитячих будинків сімейного типу (далі ДБСТ) до самостійного життя.

Метою статті є викладення основних постулатів та особливостей впровадження на практиці форм та методів соціально-педагогічної підтримки старших підлітків в умовах ДБСТ, що спрямовані на їх підготовку до самостійного життя.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пропонований матеріал статті відображає результати проведеної нами дослідницької роботи щодо розробки відповідних форм та методів підтримки, а також їх упровадження у ході формувального експерименту відносно 238 вихованців ДБСТ старшого підліткового віку, що проживають у м. Дніпродзержинськ, м. Жовті Води, м. Нікополь, м. Новомосковськ, м. Першотравенськ, м. Тернівка, Апостолівському, Васильківському, Верхньодніпровському, Дніпропетровському, Криворізькому, Криничанському, Магдалинівському, Межівському, Нікопольському, Новомосковському та Павлоградському районах Дніпропетровської області, а також у Амур-Нижньодніпровському, Бабушкінському, Жовтневому та Індустріальному районах м. Дніпропетровськ.

Варто зауважити, що практична реалізація форм та методів соціально-педагогічної підтримки в умовах ДБСТ потребує участі таких суб'єктів як батьки-вихователі ДБСТ та спеціалісти Центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (далі ЦСССДМ), що здійснюють соціальний супровід ДБСТ. Так, для спеціалістів ЦСССДМ включення у методичний арсенал соціального супроводу ДБСТ форм та методів для підготовки старших підлітків до самостійного життя передбачало реалізацію комплексного підходу через застосування тріади методичних комплексів: оцінки потреб вихованця, соціально прогнозування та ведення випадку.

Оцінка потреб, що традиційно входить до соціального супроводу та здійснюється спеціалістом ЦСССДМ протягом всього періоду перебування дитини у ДБСТ, є тим інформаційним ресурсом, що надав можливість планувати соціально-педагогічну підтримку таким чином, щоб забезпечити її найбільшу ефективність через доцільність наданих послуг. Технологічно оцінка потреб вихованців ДБСТ означає «визначення потреб клієнтів, системний моніторинг процесу надання послуг (допомоги, підтримки тощо) і досягнутих результатів» [1, с. 13]. До таких потреб науковці відносять потреби: здоров'я, освіти, емоційного розвитку, самоусвідомлення, сімейних та соціальних стосунків, соціальної презентації, самообслуговування [3, с. 73].

У ході експериментальної роботи оцінка потреб старшого підлітка в умовах ДБСТ була використана як точка опори для виваження подальшої систематизованої підтримки вихованця та адаптації форм та методів його підготовки до самостійного життя протягом подальших етапів дослідження через моніторинг цього процесу.

Проведена спеціалістами ЦСССДМ оцінка потреб вихованців ДБСТ старшого підліткового віку передбачала такі дії:

- вивчення особистої справи вихованця з метою врахування особливостей його життєвого досвіду та результатів попереднього соціального супроводу;
- спостереження за життєдіяльністю ДБСТ, взаємовідносинами вихованця старшого підліткового віку з іншими членами соціально-виховного середовища; проведення бесід з батьками-вихователями для визначення їх оцінки особистісного становлення вихованця;
- застосування спеціалізованих тестових діагностичних методик, що спрямовані на визначення готовності старшого підлітка до сімейного життя, його соціальної компетентності та професійної готовності.

Що ж стосується типових труднощів, що виникали під час діагностичного етапу соціально-педагогічної підтримки старших підлітків у ДБСТ, найбільш розповсюдженою проблемою була відсутність мотивації дитини до встановлення контакту із спеціалістами ЦСССДМ та відмова співпрацювати. У більшості випадків це стосувалося ситуацій, коли дитині вперше пропонували заповнити ту чи іншу анкету, висловити свої плани щодо побудови власної сім'ї та своє бачення власного майбутнього в цілому.

Не зважаючи на те, що спеціалістами ЦСССДМ соціальний супровід упроваджувався і на попередніх етапах виховання дитини у ДБСТ (відносини між спеціалістом ЦСССДМ та вихованцем вже були сформованими), з досягненням старшого підліткового віку у вихованців більш чітко проявлялося прагнення бути незалежними від впливу дорослих та звільнитися від опіки фахівця ЦСССДМ. Коли ж у ході консультацій спеціаліст із соціального супроводу торкався питань статевої ідентичності, майбутньої побудови подружніх відносин, усвідомленого батьківства, особливостей суспільних відносин, виявлення нахилів та здібностей дитини, її професійних уподобань, то вихованці частіше за все виказували недовіру та небажання ділитися особистими проблемами. Однак поступово, розуміючи, що цим фахівцям можна довіряти, що їхні зустрічі є повністю конфіденційними, старші підлітки, як правило, змінювали свою думку та приймали допомогу фахівця.

Як засвідчила практика, довіра старших підлітків давалася фахівцям не легко, тому вони намагалися на початку впровадження форм та методів підтримки відмовитися від використання масиву діагностичних методик, від тих бесід, що нагадують моралізування, та від позиціонування фахівцем себе як «всезнайки», що прийшов готувати «незнайку» до дорослого життя. Завдяки високій кваліфікації спеціалістів з соціального супроводу, співпраця з дитиною будувалася на основі встановлених раніше позитивних взаємовідносин, а безпосередня підготовка до самостійного життя, хоч і передбачала першим своїм етапом діагностику існуючого стану дитини, все ж починалася з укріплення довіри.

На основі отриманих даних спеціалістами з соціального супроводу ДБСТ було застосовано метод соціального прогнозування для розробки оптимального плану соціально-педагогічних послуг з ефективним використанням ресурсів старшого підлітка та ДБСТ в цілому. Тобто зазначений метод передбачав узагальнення даних щодо рівня готовності вихованця до сімейного життя, його соціальної компетентності, професійної готовності та розробки методики підвищення цих показників. Для того, щоб розроблена методика співпраці спеціаліста ЦСССДМ та вихованця ДБСТ старшого підліткового віку максимально враховувала його особистісні характеристики та побажання, спеціаліст з соціального супроводу ДБСТ проводив додаткові індивідуальні консультації зі старшим підлітком та узгоджував надання соціально-педагогічних послуг з навчальним планом вихованця та його позанавчальною діяльністю, а також консультації з батьками-вихователями для об'єднання зусиль з підготовки вихованця до самостійного життя.

Після узгодження тактики соціально-педагогічної підтримки старшого підлітка спеціалістами з соціального супроводу ДБСТ реалізовувалася технологія ведення випадку, що передбачала саме діяльнісний етап надання соціально-педагогічних послуг та моніторинг їх ефективності. З огляду на це, діяльність спеціаліста ЦСССДМ була спрямована на допомогу старшому підлітку у реалізації себе як сім'янина, громадянина та працівника, що вимагало інформування вихованця стосовно варіантів вибору життєвого шляху, допомоги у вирішенні конфліктних ситуацій із представниками соціального оточення, психосоціального консультування, допомоги дитині у розвитку її соціальних і особистісних навичок, залучення додаткових державних та громадських ресурсів на цьому шляху.

Основою для ведення випадку став метод бесіди, що дозволяв адаптувати впроваджені форми та методи підтримки до обговорених потреб, мотивів та пріоритетів старшого підлітка. Застосування методу бесіди спеціалістом з соціального супроводу передбачало перш за все моніторинг рівня підготовленості вихованця ДБСТ до самостійного життя для визначення тематики подальших консультацій, необхідності впливу на внутрішній виховний процес у ДБСТ, специфіки затребуваної посередницької допомоги, тощо. Натомість використання методу бесіди батьками-вихователями було спрямованим на надання психолого-педагогічної допомоги старшому підлітку, забезпечення його моральної підтримки, формування у нього установки на особистісний та професійний розвиток. Завдяки врахуванню результатів проведеної комплексної оцінки потреб конкретного вихованця, ключовими у співпраці зі старшим підлітком в умовах ДБСТ стали бесіди за такою тематикою:

– для формування готовності старшого підлітка до сімейного життя: особливості взаємовідносин у сімейному середовищі, сутність гендерних ролей та розподілу сімейних обов'язків, основи усвідомленого батьківства, шляхи збереження репродуктивне здоров'я, домашня праця та сімейне господарство, сімейна економіка та сімейний бюджет, куди звертатися для вирішення побутових проблем, як забезпечити безпеку вдома, для чого створюють сім'ю;

– для формування соціальної компетентності: особливості стосунків з дорослими та однолітками, прийняття свого минулого і себе у ньому, що таке місцева громада, правила громадського життя, у чому небезпека чужих і власних правопорушень, яким має бути формулювання власної життєвої мети та поточних планів, споконвічні людські цінності, традиції рідного народу, як прийняти участь у громадських заходах, як можна реалізувати власні інтереси за допомогою тематичних гуртків та спортивних секцій, що таке інфраструктура та які її особливості у нашому регіоні, про діяльність яких державних органів та комунальних закладів важливо знати;

– для формування професійної готовності: твоя улюблена справа, як реалізувати свої таланти та інтереси, які заклади та установи дозволяють розвинути себе, важливість спільної праці, різновиди професій та їх цінність для суспільного порядку, успішність навчання у школі та подальша життєва перспектива, професійна освіта та можливості її отримання у конкретному регіоні, перспективи працевлаштування, як обрати справу до душі, ресурси з підготовки до професійного навчання, тощо.

Безперечно, зазначений перелік тематики бесід, що застосовувались у ході соціально-педагогічної підтримки старшого підлітка у ДБСТ не є вичерпним. Індивідуальний підхід до кожного вихованця передбачав співпрацю батьків-вихователів та спеціалістів із соціального супроводу для оптимального підбору теми кожної з бесід. Проте цей загальний перелік тем був орієнтиром для такого планування, а у сукупності з використанням розроблених нами методичних рекомендацій дозволяв суттєво модернізувати процес підготовки старшого підлітка до самореалізації у різних сферах життя. Варто відзначити, що ми акцентували увагу саме на тих бесідах, що

стосувалися предмету нашого дослідження, проте батьками-вихователями цей метод використовувався і для інших виховних цілей.

Як вже зазначалося, спеціаліст з соціального супроводу за допомогою бесід визначав потребу у індивідуальному консультуванні для допомоги старшому підлітку у розв'язанні поточних проблем, побудови життєвих планів на перспективу, спрямування дій вихованця на саморозвиток. Саме за допомогою індивідуального консультування спеціалісти із соціального супроводу ДБСТ змогли надати старшим підліткам соціально-психологічну підтримку для корекції відхилень у свідомості й поведінці вихованця, сприяти формуванню адекватної самооцінки та власної ідентичності, запобігати конфліктним ситуаціям та нормалізувати відносини з соціальним середовищем, розвинути усвідомлене відношення до своєї ролі у побудові майбутнього та визначити варіанти досягнення зазначеного.

У залежності від виявлених під час бесід проблемних аспектів становлення старшого підлітка спеціалісти з соціального супроводу та батьки-вихователі проводили консультування педагогічної спрямованості. Так, найбільш затребуваним виявилось консультування з метою підвищення мотивації до навчання, змістовної організації вільного часу, інформування про можливості використання своїх здібностей та реалізацію інтересів для саморозвитку.

З метою підготовки дитини-вихованця до подальшого сімейного життя проводилося консультування з питань підвищення відповідальності молоді перед шлюбом і сімейним життям, визначення принципів сексуального життя та збереження власного здоров'я, орієнтації вихованця на усвідомлене батьківство та материнство, його ознайомлення з постулатами законодавства про шлюб та сім'ю, висвітлення основ психологічних взаємин між подружжям, раціонального ведення домашнього господарства та ефективного розподілу бюджету сім'ї. Консультування за переліченими темами для кожного вихованця опиралося на рівень сформованості його статево-рольової ідентифікації, розвиток комунікативних навичок, наявність чи відсутність базових знань щодо медико-соціальних проблем, морально-етичних, юридичних та економічних аспектів функціонування сім'ї. Потребувала уваги також етична підготовка старшого підлітка до сімейних відносин, що передбачала обговорення сімейних цінностей та моральних обов'язків у сімейних відносинах.

За аналогічними принципами відбувалося консультування старших підлітків в умовах ДБСТ з метою формування їх соціальної компетентності. Тематика таких консультацій була спрямована на оптимізацію соціальних відносин кожного вихованця, формування його громадянської позиції, профілактику конфліктів у сфері його соціальної взаємодії, ознайомлення з можливостями використання ресурсів громади, з принципами отримання послуг державних інституцій та комунальних закладів, з механізмом реалізації громадянських прав та обов'язків. Враховуючи інформаційну насиченість таких консультацій, для полегшення сприйняття старшим підлітком великого масиву інформації спеціаліст з соціального супроводу разом з батьками-вихователями розробляли спеціальні пам'ятки з корисними відомостями. Такі пам'ятки містили поради щодо досягнення тої чи іншої мети, інструкції щодо поведінки у складних ситуаціях, контактні дані служб та організацій, до яких можна звертатися за допомогою, тощо.

Левову частку консультувань було присвячено допомозі у здійсненні старшим підлітком свідомого професійного вибору, тобто професійному консультуванню. Підґрунтям для цього стали результати проведеної діагностичної роботи, що враховували оцінку здібностей та уподобань дитини, а також результати тестових діагностичних методик. Потребувало уваги питання інформованості вихованця ДБСТ та його батьків-вихователів щодо освітньої та професійної карти відповідного регіону

проживання. Тобто досить багато уваги потребувало не тільки мотивування дитини у здійсненні професійного вибору на основі усвідомлення власних задатків та схильностей, а й спільна з батьками-вихователями робота щодо підбору оптимального освітнього закладу та оцінки шансів на майбутнє працевлаштування.

Для підвищення ефективності формування професійної готовності метод консультування був доповнений наданням спеціалізованої літератури вихованцю та його батькам-вихователям щодо ринку праці та особливостей професійної освіти. З метою забезпечення наявності такої літератури спеціаліст із соціального супроводу використовував не тільки наявну при ЦСССДМ бібліотеку, а й співпрацював зі спеціалістами місцевого центру зайнятості. Саме завдяки такій співпраці виникла можливість залучити нові інформаційні ресурси до процесу консультування та вплинути на процес саморозвитку дитини. Так, вихованців ДБСТ та їх батьків вихователів було забезпечено методичними посібниками, Інтернет- та відео-ресурсами, науково-педагогічною літературою.

Важливо відмітити, що результати консультування спрямованого на формування професійної готовності старшого підлітка в умовах ДБСТ можна відслідкувати вже на етапі його проведення, оскільки предметом моніторингу під час консультацій є узгодження зі старшим підлітком плану його професійної самореалізації. Оцінити це можна на основі здійснення ним вибору майбутньої професії, навчального закладу для її здобуття, наявності мотивації до таких кроків та усвідомлення їх значимості. Тобто якщо результатом співпраці для старшого підлітка ставав усвідомлений та чітко сформульований ним професійний план, який враховував як довгострокову мету так і детально продумані етапи та інструменти її досягнення, то мова йшла про позитивний результат професійного консультування. Зважаючи на це, спеціалісти ЦСССДМ відзначили високу ефективність консультативної допомоги у її поєднанні із забезпеченням вихованця ДБСТ та його батьків-вихователів інформаційними ресурсами, організацією для нього професійних проб та реалізацією таким чином його особистих якостей у ролі професійних.

Не менш важливим є консультування просвітницької спрямованості, що дозволяє підвищити рівень правової свідомості та соціальної активності старшого підлітка, мотивувати його до громадянської самореалізації та сформувати розуміння сімейних ролей. Відповідно до результатів діагностичного етапу підтримки, спеціалісти з соціального супроводу разом з батьками-вихователями розробляли пам'ятки з інформацією, що затребувана конкретним вихованцем для співпраці з представниками різноманітних установ та організацій, вчинення правочинів, реалізації громадянських прав та обов'язків, ефективного професійного становлення.

Таким чином, соціально-педагогічна підтримка вихованця ДБСТ старшого підліткового віку у вигляді бесід та консультувань дозволяла оптимізувати процес підготовки дитини до самостійного життя та дозволяла залучити додаткові інформаційні ресурси для підвищення його ефективності.

Не менш важливою стала підтримка старшого підлітка шляхом активізації потенціалу мережі соціальних контактів дитини. Ця групова форма підтримки дозволяла використати зв'язки дитини із її найближчим соціальним оточенням як потенціал для її особистісного розвитку та самореалізації у різних сферах життя. Технологічно робота з мережею соціальних контактів передбачала використання результатів діагностичного етапу підтримки, що відображав спектр взаємовідносин старшого підлітка із значимими для нього людьми. У ході бесід та консультувань проводився додатковий збір інформації з цього приводу, що дозволяв вивчити характер зв'язків між дитиною та її оточенням, а також скласти карту мережі соціальних контактів вихованця. На основі отриманої інформації в умовах співпраці з дитиною-

вихованцем було визначено значимих для неї дорослих та однолітків, що і були в подальшому залучені до виховного процесу.

Ефективність та результативність соціально-педагогічної підтримки вихованця при роботі з мережею його соціальних контактів залежить від правильності підбраної команди учасників, усвідомлення ними сутності та спрямованості цих заходів, а також від їх інформованості з питань, що розглядаються у межах соціально-педагогічної підтримки вихованця ДБСТ. Зважаючи на це, перш ніж залучити до проведення сімейних заходів того чи іншого учасника, важливо провести бесіду-інструктаж для того, щоб спрямувати подальшу співпрацю у правильне русло. Сутність цього етапу роботи полягала у проведенні бесід зі значимими для старшого підлітка людьми з метою їх інформування про важливість підтримки вихованця ДБСТ на шляху формування його готовності до самостійного життя та залучення цих осіб у ролі союзників для допомоги вихованцю.

Подальша підтримка вимагала проведення мережових зустрічей. Для самовизначення старшого підлітка в умовах ДБСТ та вирішення питань його підготовки до самостійного життя спеціалісти з соціального супроводу та батьки-вихователі ініціювали проведення вечорів запитань та відповідей із залученням представників найближчого соціального оточення вихованця. Вибір теми для проведення кожного вечору запитань та відповідей був не випадковим. Він здійснювався з урахуванням існуючих проблем та потреб вихованця ДБСТ старшого підліткового віку, адже якщо питанням становлення дитини та її підтримки у налагодженні відносин з оточуючими, самореалізації та визначенню життєвої перспективи зазвичай приділяють увагу рідні батьки протягом усього життя, то в умовах ДБСТ важливо щоб батьки-вихователі, спеціаліст з соціального супроводу та значимі для старшого підлітка люди виступили «єдиним фронтом», зорієнтували його у життєвому просторі, дали пораду, відповіли на запитання, підтримали у складний момент.

Найбільш цікавими та повчальними для старших підлітків стали вечори, на яких обговорювалися плюси та мінуси різних професій, вимоги до отримання конкретної кваліфікації, можливість подальшого працевлаштування та узгодження такої перспективи з іншими планами дитини-вихованця. Проведення зазначених заходів дало змогу надати старшому підлітку не просто інформацію щодо обговорюваного питання, а і можливість почути думки інших членів ДБСТ та представників найближчого соціального оточення щодо піднятої проблеми. Більш того, це сприяло покращенню взаємовідносин та згуртуванню членів ДБСТ, що має важливе значення для ефективності виховного процесу в цілому.

Проведення вечорів запитань та відповідей також давало можливість набутти знання та навички для реалізації себе у ролі сім'янина та громадянина через створення спеціальних педагогічних ситуацій, які сприяли усуненню наявних в особистості негативних якостей та спонукало до раціонального використання вільного часу, всебічного розвитку, самоосвіти, суспільної роботи, заняття спортом, художньою і технічною творчістю, тощо. Для цього спеціалісти з соціального супроводу разом з батьками-вихователями активно використовували рольові ігри з різними повчальними сюжетами. Особливу увагу вони звертали на питання моралі, участі у громадському житті, тактику вирішення господарських проблем, знання вихованцем правових норм, формування свідомого відношення до батьківства, усвідомлення сутності професії.

Слід зазначити, що використання рольових ігор було актуальним для застосування і у ході мережових зустрічей, і в умовах сімейного середовища ДБСТ без залучення інших представників соціального оточення дитини. Саме ігрові елементи у

ході виховного процесу допомагали батькам-вихователям та спеціалістам з соціального супроводу ДБСТ реалізувати такі функції як:

– діагностична: у ході рольових ігор вихованці ДБСТ старшого підліткового віку проявляли власні індивідуальні особливості, розкривали свій внутрішній світ, демонстрували інтереси, цінності, переконання, тощо. На основі такої інформації батьки-вихователі разом зі спеціалістом із соціального супроводу здійснювали планування подальшого виховного впливу;

– виховна: під час програвання різних ролей у старшого підлітка виникала можливість навчитися коректному спілкуванню, співпереживанню, взаєморозумінню з оточуючими. Це сприяло моральному розвитку особистості, більш глибокому розумінню себе, співвіднесенню власних прагнень з інтересами інших людей та доступними ресурсами, опануванню нестандартними способами вирішення конфліктних ситуацій, вихованню здатності піклуватись і сприяти індивідуальному розвитку близьких людей, формуванню навичок аргументовано відстоювати особисті погляди;

– корекційна: програвання життєвих ситуацій дозволило вихованцям ДБСТ успішно позбутися тих деформацій образу «Я», що були набуті внаслідок пережитого травматичного досвіду. Це сприяло підвищенню самооцінки вихованців, відкиданню неадекватних форм поведінки, налагодженню взаємодії з іншими людьми, усвідомленню своєї ролі у побудові власного майбутнього, формуванню власної ідентичності;

– розвиваюча – під час програвання різних ролей старший підліток отримувал змозгу вербалізувати свої емоційні переживання, набуті навички саморегуляції почуттів і поведінки, знайти відповіді на актуальні питання та досягти особистісного зростання.

Отже, використання рольових ігор у процесі підготовки старших підлітків до самостійного життя дало можливість перевести розвиток дитини у русло формування її соціальної компетентності, пошуку та становлення власного «Я», подолання наслідків попередньої депривації, розвитку адекватного відношення до суспільних відносин та усвідомлення шляхів своєї самореалізації. Важливо відмітити, що батьки-вихователі довели ефективність залучення представників найближчого соціального оточення вихованця до спортивних змагань, пікніків, спільних занять творчою діяльністю, перегляду фільмів з подальшим обговоренням, відвідуванням культурно-дозвіллевих заходів, ігор за інтересами (футбол, волейбол, теніс, шахи), тощо.

Таке змістовне проведення часу розглядалося старшими підлітками як форма дозвілля, проте залучення до цього процесу представників найближчого соціального оточення дозволяло досягти виховних цілей, згуртувати учасників взаємодії, покращити психологічний стан та скорегувати поведінкові механізми дитини. Окрім того, батьки-вихователі за сприяння спеціалістів з соціального супроводу приділяли увагу рефлексії після таких мережевих зустрічей культурно-дозвіллевого спрямування. Це досягалося шляхом проведення обговорень з вихованцем того досвіду, емоційних переживань, знань чи навичок, що він отримав під час гри, перегляду фільму чи творчої діяльності. Саме завдяки такій методиці соціально-педагогічної підтримки старшого підлітка стало можливим формування його ціннісних орієнтацій, утвердження громадянської позиції, визначення пріоритетів щодо життєвих та професійних планів, підтримка фізичного й морального становлення, вивчення культурних традицій та етичних норм, формування естетичних смаків. Представники мережі соціальних контактів старшого підлітка, що були залучені до цього процесу, виконували роль фасилітатора за рахунок використання ефекту громадської думки та подальшого позитивного впливу на відношення вихованця до побаченого та пережитого.

Описуючи впровадження групових форм соціально-педагогічної підтримки вихованців ДБСТ старшого підліткового віку, доцільно також наголосити на важливості їх участі у житті свого населеного пункту через масові заходи, що проводилися громадськими організаціями, місцевими адміністраціями, школами та установами позашкільного виховання. У ході мобілізації та залучення до співпраці представників громади та державних інституцій було реалізовано підтримку вихованця ДБСТ старшого підліткового віку у вигляді посередництва при наданні соціально-педагогічних послуг та їх безпосередньої участі у консультуванні з питань, що потребують уваги в процесі становлення вихованця.

Так, фахівців медичних закладів було залучено для надання соціально-педагогічних послуг просвітницької спрямованості відносно основ здорового способу життя, збереження репродуктивного здоров'я та захисту від соціальних хвороб. Аналогічно спеціалісти служби у справах дітей надавали інформаційну підтримку, що в основному стосувалася юридичних аспектів статусу дитини під час виховання у ДБСТ та орієнтацію на користування соціальними послугами після виходу з ДБСТ на основі набуття нових прав та обов'язків разом зі здобуттям іншого статусу – особи з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Фахівці відділів освіти, культури та спорту місцевих адміністрацій надавали підтримку у вигляді допомоги дитині у розвитку існуючих талантів та уподобань. Цю функцію у більшості випадків було реалізовано завдяки посередництву та сприянню участі дитини у діяльності гуртків та спортивних секцій, а також завдяки забезпеченню участі дитини у культурно-масових заходах. Аналогічну підтримку надавали і громадські організації.

Натомість, представники педагогічного колективу школи, у якій навчається вихованець ДБСТ старшого підліткового віку, за умови їх співпраці зі спеціалістом з соціального супроводу ДБСТ та батьками-вихователями мали більше можливостей для підтримки зазначених вихованців. Вони надавали не тільки підтримку у вигляді залучення цих дітей до культурно-масової роботи та організації просвітницьких заходів, а й допомагали максимально використати освітній потенціал школи для допомоги дитині у здійсненні професійного вибору та отриманні необхідного для цього масиву знань.

Особливої уваги потребувало залучення старших підлітків до святкових концертних програм, різноманітних конкурсів, вікторин, спортивних змагань, ігор, виставок творчих робіт, походів та екскурсій, зустрічей із цікавими людьми та інших подібних заходів, які б давали змогу не тільки включити їх до творчого процесу, а й сприяти становленню їх власної суб'єктності, усвідомленню себе як громадянина та члена відповідної спільноти.

Для цього спеціалісти з соціального супроводу ДБСТ залучали до співпраці представників громадських організацій, спеціалістів відділів культури, молоді та спорту місцевих адміністрацій, педагогів-організаторів загальноосвітніх шкіл, учителів шкіл мистецтв та керівників розвиваючих гуртків та спортивних секцій. Не менший об'єм роботи припадав і на батьків-вихователів, які не тільки стимулювали участь старших підлітків у відповідних заходах, а й теж ставали їх активними учасниками.

Іншим методом формування готовності вихованця ДБСТ до самостійного життя є його залучення до спільної праці в умовах сімейного середовища ДБСТ. Застосування цього методу дало можливість батькам-вихователям використати сімейний потенціал для передачі вихованцю знань та навичок з господарювання. На відміну від бесід, вимог, інструктування, та інших методів, що застосовувалися батьками-вихователями під час спілкування зі старшим підлітком для досягнення виховного впливу, залучення до спільної праці здійснювало той соціалізуючий вплив, без якого дитина не змогла б

реалізувати у подальшому свої сімейні та соціальні функції. Так, батьки-вихователі намагалися залучити старшого підлітка до щоденного виконання сімейних обов'язків: прибирання, готування їжі, майстрування, роботи на присадибній ділянці, тощо. Це вимагало від батьків-вихователів не тільки віртуозності у заохоченнях та вимогах для мотивування дитини, не тільки використання власного прикладу як основи для співпраці, не тільки врахування завантаженості дитини у школі та на гуртках для планування об'єму такої праці, головне – це вимагало щоденної праці батьків-вихователів над собою. Результатом цієї роботи ставало самостійне вирішення старшим підлітком побутово-господарських питань. Аналогічна робота проводилася із залучення дитини до процесу вирішення громадських питань, оформлення звернень до державних інституцій та комунальних закладів. Тобто батьки-вихователі намагалися залучити старшого підлітка до вирішення побутових, правових та фінансових питань життєдіяльності ДБСТ на рівні з дорослими.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Саме така співпраця батьків-вихователів та старших підлітків дозволяла спрямувати активність останніх у позитивне русло, сприяла формуванню у них навичок вирішення побутових, господарських та громадських питань, визначала світогляд на основі ставлення до праці та до загальнолюдських цінностей. У результаті впровадження означених форм та методів підтримки відбувалося становлення соціально відповідальної особистості вихованця та змінювалася його соціальна роль із пасивної на активну, підвищувався рівень їх готовності до сімейного життя, набувала розвитку їх соціальна компетентність та професійна готовність.

Список використаної літератури

1. Оцінка потреб дитини та її сім'ї / за заг. ред. І. Д. Зверевої ; авт. : І. Д. Зверева, З. П. Кияниця, В. О. Кузьмінський, Ж. В. Петрочко, І. Саммон – К. : Держсоцслужба, 2007. – С. 13.
2. Підвищення виховного потенціалу прийомних батьків та батьків-вихователів : навчально-методичний посіб. / авт. кол. : Т. В. Бондаренко, А. А. Гришко, Т. В. Журавель, І. Д. Зверева та ін.; за заг. ред. І. Д. Зверевої – К. : «Версо 04», 2011 – С. 11.
3. Сімейно орієнтована соціальна робота: практичні аспекти : конспект лекцій / за заг. ред. В. О. Кузьмінського, С. С. Лукашова. – К. : Молодь, 2010. – С. 73.
4. Cook R. One in four foster children suffers from post-traumatic stress, study finds / Rebecca Cook // The Associated Press. – 2012. – 7 April. – P. 23 – 28.

*Одержано редакцією 19.11.2014
Прийнято до публікації 25.11.2014*

Анотація. *Т. В. Лоза. Особенности реализации на практике форм и методов подготовки старших подростков к самостоятельной жизни в условиях детского дома семейного типа. Опыт воспитания детей-сирот в семейных условиях доказывает актуальность социально-педагогической поддержки таких воспитанников. Особого внимания этот аспект заслуживает с достижением такими воспитанниками старшего подросткового возраста когда встает вопрос их готовности к самостоятельной жизни. Поэтому в этой статье мы осуществили изложение основных постулатов и особенностей внедрения на практике форм и методов социально-педагогической поддержки старших подростков в условиях детских домов семейного типа с целью подготовки таких воспитанников к самостоятельной жизни. Соответствующие формы и методы поддержки были разработаны и апробированы нами в ходе опытно-экспериментальной работы.*

Ключевые слова: *старший подросток, детский дом семейного типа, социально-педагогическая поддержка, формы поддержки, методы поддержки.*

Summary. *Tatiana Loza. Features practical implementation of the forms and methods of older adolescents for independent life in a family-type homes. Experience of social and pedagogical work with orphans in family conditions proves the relevance of social and educational*

support of such children. Actuality of this theme is the rationale since the output of unadapt child in society when there consequences of the previous deprivation leads to further negative trends Special attention deserves this aspect to the achievement of such pupils older teens because of question of their readiness for independent living. Therefore, in this paper, we have carried out summary of the main tenets and features of practice implemented forms and methods of social and educational support older teenagers in family-type homes in order to prepare them for independent living. The appropriate forms and methods of support have been developed and tested in the course of the experimental work.

This article gives a detailed description of the group and individual forms of support older teenagers in family-type homes. Other aspect contains characteristics of factors that influence on interaction methods with pupils based on consideration of its individual characteristics and social situation of development. The subjects of such support are the foster parents and social service specialists that provide social support for older teenagers in family-type home. These empirical results have directed to improve the practice of interaction between these subjects and raising the effectiveness of their activities.

Keywords: *older teen, family-type home, socio-pedagogical support, forms of support methods of support.*

УДК 37.013

Г. Я. Майборода

ПРОФЕСІЙНА ДЕФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ТА СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ПРОФІЛАКТИКИ

У статті на основі аналізу наукових доробок дослідників розкрито сутність професійної деформації. Окреслено ознаки, причини, негативні наслідки професійної деформації соціальних педагогів. Запропоновано стратегічні напрями профілактики професійної деформації соціальних педагогів.

Ключові слова: *професійна деформація, ознаки, причини професійної деформації соціальних педагогів, стратегічні напрями профілактики професійної деформації соціальних педагогів.*

Постановка проблеми. Останнім часом все частіше у професійній сфері ми зустрічаємося з явищами професійних стресів, які виникають при довготривалому виконанні фахівцем професійних функцій. Довготривале перебування фахівця в умовах дії стресових ситуацій може привести до професійної деформації, що характеризуються такими негативними результатами як: зміною якостей і властивостей особистості. Науковцями визначено низку професій, представники яких у більшій мірі піддаються професійній деформації через тривалу взаємодію та спілкування при наданні допомоги й підтримки людям (педагоги, психологи, медики, соціальні працівники, соціальні педагоги). Вивчення діяльності соціальних педагогів, проведення спостережень, опитувань, та психологічних діагностик виявили у третини респондентів почуття невпевненості у власних професійних знаннях, уміннях, розчарування в обраній професії. Це й спонукало нас до визначення особливостей професійної деформації соціального педагога та до пошуку стратегій попередження негативних наслідків професійної деформації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема професійної деформації вивчалася багатьма науковцями: К. Маслач, К. Кондо, Х. Фройденбергер і ін.; Л. Мардахасвим, В. Орлом, Д. Труновим, М. Фірсовим, О. Хухласвою. Аналіз праць науковців надав нам можливість виявити декілька понять, якими користуються науковці при визначенні результатів впливу стресових ситуацій на фахівців. Так, з'ясовано, що одним із перших, звернув увагу на професійні проблеми людей «допоміжних професій» (працівники громадських організацій) Х. Фройденбергер